

AHMET RASİM'in ÇEVİRİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA (*)

Prof. Dr. Niyazi AKI

Ayrı kültürlerle bağlı bilim dallarındaki yenilikleri, düşünce gelişmelerini ve sanat hareketlerini izlemek, kısa bir ifadeyle, geniş ölçüde kültür alışverişini sağlamak daima bir dilden ötekine yapılan çevirilerle mümkün olabilir.

Osmanlı İmparatorluğunun yoğun bir kültür değişmesi devresine girdiği XIX. yüzyılda da bu çareye başvurulmuş ve hayatın çeşitli ihtiyaçlarına cevap verecek birçok eser yanında düşünceyi ve zevki geliştiren edebî eserler de dilimize çevrilmiş ya da adapte edilmiştir. Zaten bunun içindir ki geçen yüzyıl edebiyatımıza hâkim olan düşünceleri, etki yapan ilham kaynaklarını, dil zenginliğini, hattâ yazarların üslûbunu aydınlatmamız, kırk elli yıl süre ile yapılan bu çevirileri incelememize ve bunlara neler borçlu olduğumuzu bilmemize bağlıdır. Başka milletler bu amaçla üniversitelerinde mukayeseli edebiyat kürsüleri kurmuşlardır.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Münif Paşa'nın "Muhaverat-ı Hikemiye"si ve Yusuf Kâmil Paşa'nın "Tercüme-i Telemak"ı ile başlayan, daha sonra gazete tefrikalarıyla genişleyen edebî çeviri hareketi hâlâ devam etmektedir. O devir yazarlarımızın çoğu çeviri yapmışlardır; lâkin bunlar arasında büyük çevirici adını verebileceklerimiz ancak Ziya Paşa, Âli Bey, Ahmet Vefik Paşa, Şemsettin Sami Bey ve Ahmet Mithat Efendi'dir. Özellikle, gazete ve matbaa sahibi olan Ahmet Mithat Efendi, geniş halk topluluğuna okuma zevki aşlamak ve okuma yoluyla bilgi edinmesini sağlamak amacıyla çeviriden bir hayli faydalanmıştır. İki yüzyıldan beri en fazla tanıdığımız Batı dili Fransızca olduğu için yazarlarımızın çoğu Fransızca biliyor ve bu dilden çeviri yapıyorlardı; hattâ diğer yabancı dillerde yazılmış bazı eserler de Fransızcaya yapılmış çevirilerinden dilimize aktarılıyordu. Bununla beraber o devirde, Rusçadan, Almancadan, İngilizceden ve Rumcadan yapılmış bazı çevirilere de rastlanır.

(*) Millî Eğitim Bakanlığı tarafından kurulan (Büyük Türk Yazarlarını Yayın Yoluyla Anma Komisyonu) için hazırlanan bu yazıyı, aradan 4-5 sene geçtiği halde basılmadığı için burada yayınlıyoruz. Adı geçen komisyon Ahmet Rasim hakkında kitap yayınlarsa bu yazıyı alabilir.

1865 yılında doğan ve 1883 yılında on sekiz yaşlarındayken çeviri ile yazı hayatına giren Ahmet Rasim'i çeviri bakımından Ahmet Mithat Efendi'nin anlayış ve amacına bağlamak mümkündür. Ahmet Mithat Efendi gibi kendi kalemıyla hayatını kazanmaya karar verdikten sonra, elli yıl durmadan yazı yazması ve çeviri yapması Ahmet Rasim için bir zorunluktur; nitekim birçok eser yazan Ahmet Rasim'in çevirileri de küçümsenmeyecek ölçüdedir. Bununla beraber kendisine dair yazılan kitap, makale ve bibliyografyalarda çevirilerine yeteri kadar yer ayrılmamıştır. Mustafa Nihat Özön, Millî Talim ve Terbiye Heyeti'nin yayınladığı Bibliyografyada (cilt 2, sayı 12, Lahika, Kânunevvel 1932) Ahmet Rasim'in 11 çevirisinin adını verir ve bazılarında birkaç cümleyle sözeder. Suat Hızarcı, Varlık yayınlarında 1953'te çıkan Ahmet Rasim isimli kitabında çeviri sayısını 15'e yükseltir. Kırktan fazla yazarın çeşitli tarihlerde Ahmet Rasim'e dair yazdıklarını toplayarak ölümünün yirmi beşinci yıldönümünü anmak için 1957'de Hilmi Yücebaş tarafından yayınlanan Ahmet Rasim adlı kitapta çevirilerine yer verilmez. Ağâh Sırrı Levent, Türk Dil Kurumu tarafından 1965'te yayınlanan aynı isimdeki kitabında sadece Mustafa Nihat Özön'ün yukarıda adı geçen Bibliyografyasından faydalandığı için 11 çevirinin isimlerini verir. Bu yazarların isimlerini verdiği çeviriler şunlardır: Ürani, İki Damla Gözyaşı, Matild Laroş, La Dame aux Camelias, Karpat Dağlarında, Neşide-i Ruh, Muzikacı Yanko ve Kamyonka, Ohlan Karısı, Kaptan Jipson, Madam Hardibert, Asya Kumsallarında, Edebiyat-ı Garbiyeden Bir Nebze, Cümel-i Hikemiye-i Ecnebiye, Cezvit Tarihi, Ezhar-ı Tarihiye. Son dört eseri Suat Hızarcı ilâve etmiştir. Halbuki Ahmet Rasim'in kitap halinde çıkmış başka çevirileri ve dergilerle gazetelerde kalmış küçük çevirileriyle tefrika halinde yayınlanmış uzun çevirileri de vardır.

Fransa'da 1840'ta başlıyan gazete tefrikacılığı bize, yanılmıyorsak, Şinasi'nin Tercüme-i Ahval'de Şair Evlenmesi'ni tefrika etmesiyle 1860'ta gelir ve sonraki yıllarda yaygın bir hal alır; özellikle 1880'den sonra gazetelerin çoğu telif ve çeviri olmak üzere birçok yazıyı tefrika ederler. Bu tefrikaların birçoğu kitap haline getirilmiş fakat bir kısmı tefrika halinde kalmıştır. Aşağıda Ahmet Rasim'in de kitap haline gelmemiş çevirilerini göreceğiz.

Ahmet Rasim'in ilk çevirileri Darüşşafaka'da okuduğu fransızca derslerinden, fransızca okul antolojilerinden yapılmış küçük parçalardır. Daha sonra yaptığı çeviriler hem bazı türlerde toplanır, hem de hacim bakımından büyür. Ahmet Rasim'in bulabildiğimiz çevirilerini kronolojik sırayla tanıtırken, türkçesine, üslûbuna, fransızca bilgisine ve çeviri anlayışına dair bir fikir vermek üzere bazı çevirilerin asıllarını koymayı da yerinde buluyoruz.

1883-1887 yılları arasında Ahmet Rasim büyük küçük 17 çeviri yapmıştır; bunlardan ikisi kitap halinde yayınlanmıştır. Darüşşafaka öğrencisi iken gezgin Humbolt'un Amerika ormanlarındaki keşiflerine ait bir eserinden çevirdiği

parçayı Tercüman-ı Hakikat'a gönderir; bu çeviri basılmaz. Okulu bıtırince, 1883 yılı içinde Fransızcadan Yolcu isimli bir yazı çevirir; Onu da aynı gazeteye yollar; bu yazının yayınlanması genç çeviriciyi teşvik eder(*). Bundan sonra yaptığı çevirileri şöyle sıralayabiliriz :

İSTİĞRAK - Victor Hugo, Ahmet Rasim, Gülşen, sayı 4, 20 Şubat 1301/1885. Romantik duygularla beslenen küçük bir yazıdır.

KEDER - Alfred de Musset'den, Ahmet Rasim, Şafak, sayı 2, 1 Mayıs 1301-1885. Bu da romantik duygular içinde hâtıraların değerini belirten küçük bir nesirdir.

KİTABE-İ SENK-İ MEZAR - Corneille'den, Ahmet Rasim, Şafak, sayı 9, 15 Ağustos 1301/1885. Bu küçük yazıda, bu hayatın geçiciliği, gerçek ve ebedî hayatın öteki dünyada olduğu anlatılır.

KİTABE-İ SENK-İ MEZAR - Malherbe'ten, Ahmet Rasim, Hamiyyet, sayı 1, 17 Nisan 1302/1886. Bunda da mistik duygular vardır.

KUMRU İLE YOLCU - Ahmet Rasim Beyefendi'nindir, Fransızcadan mütercemdir, Gülşen, sayı 18, 17 Haziran 1886. Bir yolcu ile kumrunun konuşmasını veren bu şiirde yolcuya cevap veren kumru, avcının tuzağından değil sevgilinin tuzağından korktuğunu bildirir.

DÖRDÜNCÜ MEKTUP - Goethe'nin Werther'inden, Ahmet Rasim, Gülşen, sayı 19 19 Haziran 1302 1886.

MAKBERLE GÜL - Victor Hugo'dan iktibasen, Ahmet Rasim, Sebat, sayı 2, Nisan 1302/1886. Bu manzum konuşmada makber güle şebnemleri ne yaptığını sorar; gül, bal yaparak dünyayı güzel kokularla doldurduğunu söyler, sonra makbere gömülen ölüleri ne yaptığını sorar; makber birer melek yapıyorum der.

TABİAT - Buffon'dan, Ahmet Rasim, Gülşen, sayı 22, 24 Temmuz 1302/1886.

CÜMEL-İ HİKEMİYE - Pascal, Rousseau, Fenelon, Voltaire, Massillon, Vauvenargue'tan (vecizeler), Ahmet Rasim, Gülşen, sayı 22, 24 Temmuz 1302/1886. Ahmet Rasim bu çevirilerini daha sonra yaptığı hikmetli söz çevirileriyle birleştirerek 1303/1887 tarihinde aşağıdaki isimle kitap halinde yayınlar.

CÜMEL-İ HİKEMİYE-İ ECNEBİYE - Mütercimi Ahmet Rasim, İstanbul Şirket-i Mürettibiye Matbaası 1303/1887, 128 sayfa. Bu vecizeler antolojisinde, aralarında Goethe, Hugo, La Rochefoucauld, Pascal, Voltaire, Vauvenargue, De Lisle, Laménais, Rousseau, Fenelon, Epictete, Socrate, La Fontaine ve

(*) Bu ilk çeviriyi koleksiyon eksikliği yüzünden görmek fırsatını bulamadık.

Schiller gibi isimler bulunan yetmiş kadar yazardan seçilmiş dört yüzden fazla vecize ve hikmetli söz vardır. La Rochefoucauld'dan alınan maxime'lerden fransızcalarıyla birlikte birkaç örnek görelim.

"Nezaketi fikir, ef'al-i namuskârane ve amal-i dakikayı düşünmekten ibarettir - La politesse de l'esprit consiste à penser des choses honnetes et delicates".

"Müdahene bir kalp akçedir ki kibir ve mahvetimiz sayesinde tedavül eder - La flatterie est une fausse monnaie, qui n'a de cours que par notre vanite".

"Enhar, deryaların içinde nabedit olduğu gibi fezail de menfaat içinde kaybolur - Les vertus se perdent dans l'interet, comme les fleuves dans la mer".

"Yalnız ben âkil olayım diye çalışmak adi cinnettir - C'est une grande folie de vouloir etre sage tout seul".

"Cihanda hükmeden servet ve mizaçtır - La fortune et l'humeur gouvernent le monde".

BOİLEAU'NUN SANAYİ-İ ŞİRİYESİNDEN - Ahmet Rasim, 1-7. parçalar, Gülşen, sayı 25, 18 Eylül 1302/1886; 8-16. parçalar, Gülşen, sayı 26 Teşrinievvel 1302/1886; 17-21. parçalar, Gülşen, sayı 27, 6 Teşrinsani 1302/1886. Ahmet Rasim'in ilk çevirilerinin en önemlileri hiç şüphesiz Boileau'nun 'Art Poetique'inden seçerek çevirdiği bu parçalardır. Bu çeviriler sayesinde fransız klâsik sanat anlayışını az çok tanırız. Bu önemli çevirilerden bir parçayı fransızca aslı ile veriyoruz :

"Tiyatro sahnesi üzerinde izhar-ı âsâr etmeyi ve eserlerinizin daima güzel olarak mevki-i temaşaya konuldukça yirmi seneden sonra yine mevzu-ı sahne olmak şerefine nail olmasını istiyor musunuz? Eğer istiyorsanız her bir nutkunuz ve kelâmınız içinde mevcut olan hissiyat-ı müheyyice kalbi taharri etsin ve orada icra-yı tesir ile heyecan-aver olsun. Bir hareket-i cemânenin dehşet-i hoş-ayendesini gösterir iken bu dehşet bizde bir havf-ı latifi ikaz etmez ve yahut kalbimizde bir merhamet-i âlicenabaneyi tahrik eylemez ise boş yere siz bir sahne-i âlimane göstermiş olursunuz. Sizin berahin-i barideniz tahsin ve alkış için daima tembel duran bir seyirciyi gevşetir ve sizin sanat-ı nutuk-perdazınızın mesai-i vahiyisiyle hakikaten yorulmuş olduğundan uyur ve yahut size itiraz eyler..

(Gülşen, sayı 27, 20 nci parça)".

"Voulez-vous sur la scene etaler des ouvrages
Où tout Paris en foule apporte ses suffrages,
Et qui, toujours plus beaux plus ils sont regarades,

Soient au bout de vingt ans encore redemandes ?
Que dans tous vos discours la passion emue
Aille chercher le coeur l'échauffe et le remue.
Si d'un beau mouvement l'agréable fureur
Souvent ne nous remplit d'une douce terreur,
Ou n'excite en notre âme une pitié charmante,
En vain vus etalez une scene savante :
Vos froids raisonnements ne feront qu'attiedir
Un spectateur toujours paresseux d'applaudir,
Et qui, des vains efforts de votre rhétorique
Justement fatigue, s'endort ou vous critique.
(Boileau - Art Poétique, Chant III, satırlar 11-24)"

İkinci mısraı atlanarak yapılan bu terkipli çeviri üzerinde şekil bakımından durmak hiçbir fayda sağlamaz; bu yirmi bir küçük parçanın o devir okuyucularına getirdiği sanat anlayışı asıl önemli noktadır.

VİCDAN - Chateaubriand'ın âsârından tercüme, Ahmet Rasim, Berk, cüz 7, cilt 1, 1303/1887. Bu yazı bizi, içimizden, doğru olmaya iten şuur üzerine küçük bir denemedir.

TEESSÜF - İ MADERANE - Madame de Sevigne'nin kızına bir mektubu, Ahmet Rasim, Berk, cüz 1, cilt 1, 1303/1887.

NISFİLLEYL - (Xavier de) Kaistre'nin âsârından, Ahmet Rasim, Berk, cüz 9, cilt 1, 1303/1887. Küçük bir nesirdir.

WERTHER I. ve II. MEKTUPLARI - Goethe, Ahmet Rasim, Nihal, cüz 1, cilt 1, 1303/1887. Yayınlanmakta olan Berk dergisi belki de sansür yüzünden Nihal'e çevrilmiştir; dergi sahibi "Bir İfadeçik" te bunu hissettirir.

EDEBİYAT-I GARBİYEDEN BİR NEBZE - Mütercim ve mürettibi Darüşşafaka'dan muhreç Ahmet Rasim, İstanbul Dikran Karabetyan Matbaası 1303/1887, 94 sayfa. Bu antolojide de çoğu fransız olmak üzere yirmi dokuz yazardan alınmış, en uzununu dört sayfayı geçmiyen yazılar vardır. Racine'in Iphigénie'sinden alınan şu konuşmayı aslı ile verelim :

"Agamemnon — Ah kızım !

Iphigénie — Babacığım. sözünüzde devam ediniz.

A. — İktidarım yok.

I. — Bizim âlâm ve akdarımızın baisi olan trovalılar mahvolunlar !

A. — Trovalıların mahvı galiplerine epeyce gözyaşı döktürdü.

- I. — Mabutlar sizin eyyam-ı ömrünüz üzerine dahi nazar-ı dikkatlerini atfetmeye tenezzül ediyorlar.
- A. — Mabutlar bir zamandanberi benim hakkımda zalimane davranıyorlar. Avazelerime sağır oluyorlar.
- I. — Kurbanların hâkimi Kalşas mutantan bir kurban alayı tehiye ediyor diye işittik.
- A. — (Kendi kendine) Evvelce onların haksızlığını durdurabilir miyim ?
- I. — Takdim alayı yakında olacak mı ?
- A. — Benim istediğim kadar çabuk olacak.
- I. — Sizin nezirlerinize de beni ilhak etmeye müsaade edecek mi acep? Acaba mezbahta sizin mesut familyanız görülecek mi ?
- A. — Eyvah !
- I. — Susuyorsunuz ?
- A. — Mezbahta kurban sen gideceksin kızım! Allaha ısmarladık. (İfijeni ile Agamemnon'un Birinci Mülâkatından, s. 78-79)"

"Agamemnon

Ah ! ma fille

Iphigénie

Seigneur, poursuivez

Agamemnon

Je ne puis

Iphigenie

Périsse le troyen auteur de nos alarmes !

Agamemnon

Sa perte à ses vainqueurs coûtera bien des larmes.

Iphigenie

Les dieux daignent surtout prendre soin de vos jours !

Agamemnon

Les dieux depuis un temps me sont cruels et sourds.

Iphigenie

Calchas, dit-on, prepare un pompeux sacrifice ?

Agamemnon

Puissé-je auparavant flechir leur injustice !

Iphigenie

L'offrira-t-on bientôt ?

Agamemnon

Plus tôt que je veux.

Iphigenie

Me sera-t-il permis de me joindre à vos vœux ?

Verra-t-on à l'autel votre heureuse famille ?

Agamemnon

Helas !

Iphigenie

Vous vous taisez !

Agamemnon

Vous y serez, ma fille.

Adieu.

(Iphigenie, acte II, scene II.)”

Racine'in manzum trajedisinden bu parçayı nesir halinde çeviren Ahmet Rasim Calchas'ı Kalkas okusaydı, dokuzuncu mısraı da "Adaletsizliklerini bir önliyebilsem!" şeklinde tercüme etseydi daha başarılı bir sonuç elde etmiş olurdu.

Ahmet Rasim'in küçük çeviriler yaptığı 1883-1887 arası çevircinin kendini yetiştirdiği bir çalışma devresi sayılabilir. Bu devrede Eskiçağ filozofları, klâsikler, din adamları, düşünürler ve şairler küçük seçme parçalar halinde yanyana gelirler. Bu dört yıllık devrede çevircinin dili henüz çeviri için gereken kıvraklığı ve duruluğu kazanmış görünmez.

1888 yılında Ahmet Rasim'i sadece tarihi eserler çevircisi olarak görürüz. O yıl dört küçük tarih kitabı verir :

EZHAR-I TARİHİYE - Mütercimi Ahmet Rasim, cüz-i evvel, İstanbul, Matbaa-i Ebuzziya 1305 (İç kapakta 1304/1888 olarak gösterilir). Bu eser dil ve gramer çalışmalarıyla ün yapmış fransız yazarı Pierre Larousse'un (1817-

1875) Fleurs Historiques des dames et des gens du Monde (1862) isimli eserinden çevrilmiştir.

CEZVÎT TARİHİ - Lee Taxil, mütercimi Bakırköy Mekteb-i Behrami muallimi Ahmet Rasim, Konstantiniye, Matbaa-i Ebuzziya 1304/1888, 44 sayfa. Metinde "Cezvitlerin Tarih-i Muhtasarı" başlığını taşıyan ve cezvitlerin doğuşunu, gelişmesini hikâye ve anekdotlarla anlatan bu küçük kitapta cezvit tarihinde zehir ve hançerle işlenen cinayetlere de yer verilir.

BORGIA'LAR - Leo Taxil, Mütercimi Mekteb-i Behrami muallimi Ahmet Rasim, İstanbul, Mahmut Bey Matbaası 1304/1888, 40 sayfa. Bu küçük kitap, kiliseye ve din adamlarına karşı yazılarıyla ün salmış fransız yazarı Leo Taxil'in (1854-1907) Les Borgia (1881) isimli eserinden çevrilmiştir.

Ahmet Rasim yazdığı önsözde kitabı türk dünyasına dil uzatanlara bir cevap olur ümidiyle çevirdiğini belirtir ve bu kimselere yine bir batılının eseriyle Vatikan büyüklerinin çirkin rezalet ve cinayetlerini tanıtır. Kitap, Borgia'ların doğuşunu, iktidara geçişini, rezalet ve cinayetlerini anlatır.

ESKİ ROMALILAR - Mütercimi Ahmet Rasim, Konstantiniye, Matbaa-i Ebuzziya 1304/1888, 76 sayfa (Hangi dil ve yazardan çevrildiği belirtilmemiştir).

Tercümeciliğe birkaç yıl ara verdikten sonra Ahmet Rasim şu makaleyi çevirir:

JULES SİMON'UN BİR FİKRİ (Makale) - Ahmet Rasim, Maarif, sayı 3, 29 Ağustos 1306/1890. Bu makale düzenle okullardan ve eğitimden bahseder.

1891 yılında, o zamana kadar yaptığı çevirileri hacim bakımından çok aşan bir roman çevirir.

ÜRANİ - Camille Flammarion, mütercimi Ahmet Rasim, Konstantiniye, Âlem Matbaası 1308 1891, resimli çift sütun 140 sayfa. Muhayyile ürünü olan bu romanda bir genç bilginin rasathanedeyken küçük bir heykelini seyrede ede astronomi ve geometri tanrıçası Uranie'ye aşık olmasıyla başlayan feza seyahatı anlatılır. Eserde, yaradılışa, ruha, telepatiye ve sezgilere yer verilir; yer yer estetik düşüncelere de rastlanır.

Bu esere bir "roman philosophique" adı verilebileceği gibi bugün roman fiction denen roman dalına yaklaşan yönleri de vardır. Aynı eseri Leskovikli Hayrettin Bey de aslı ile ilgisini kaybedecek kadar küçülterek dilimize çevirmiştir (**ÜRANİ** -Yahut HEYET PERİSİ- Camille Flammarion, Leskovikli Hayrettin, İstanbul Artin Asaduryan Matbaası 1308/1891, 62 sayfa).

Taşıdığı fikirler bakımından önemli bularak aşağıya aldığımız parçada görüleceği gibi Ahmet Rasim'in çeviri dili yine eski ve terkiplidir; lâkin fransızca bilgisinin artması ve yazı tecrübesinin çoğalması bu dile güven getirmiştir:

”CİHANDA BİR NOKTA-İ SABİTE

Urani'nin hatırası, beni götürdüğü seyahat-ı semaviye, bana hissettirdiği hakayık, Spero'nun sergüzeşti, mutlakiyet hususunda ettiği mücadelât, anın görünüşü, başka bir âlem hakkında ettiği hikâye, fikrimi işgalden hâli kalmıyor ve ebedî bir surette fikrimin önünde ulûm ve fûnun-ı mevcudemin kısmen perde-i şek kısmen daire-i hal içinde kalmış olan mesail-i gamızasını ibka ediyordu. Bittedriç tefehhüm-i hakikat denilen meziyete nail olduğumu hissediyor ve cihan-ı mer'inin yalnız suver-i zahiriyeden ibaret olup ancak vüsul-i hakikate hizmet edebileceğini anlıyordum.

Havassımızın bize şehadet ettiği şeylerin cümlesi hayalât ve vehmiyattan ibarettir. Arz bize görüldüğü, tabiat bizim zanneylediğimiz gibi değildir.

Bizzat cihan-ı maddide hilkat-ı maddiyenin hal-i muvazenette bulunduğu nokta-i sabite nerededir? Temaşa-yı tabiat sebebiyle hasıl olan teessürat-i sariha ve tabiiye neticesinde sulp, mütevazın ve cihanın merkezinde sabit bir türabın sathında sakin olduğumuz çıkar. Bu teessür-i tabiiden kurtulmak ve üzerinde yaşadığımız dünyanın fezada mücerret, istinatgâhtan mahrum olduğunu, kendi üzerinde ve güneşin etrafında bir hareket-i seria ile deveran ettiğini anlamak için birçok âsâr-ı tettebbuun mürur etmesi ve fikrin bir suret-i cesurane (ile) incilâ bulması iktiza eylemiştir. Fakat âsâr-ı evveliyede tahlilât-ı fennîye girildiği halde sekene-i mütekaddime ve hattâ elhaletü haza nev-i beşerin dörtte üçü ayaklarımızın bir türab-ı sulp üzerinde dayanmış olduğu halde esasî cihandan sabit kalmış ve mebanisi a'mak-ı sema içinde adem-i tenahiye kadar imtidat eylemiş ve eyliyeceğine itikat edenler de vardır.

Mamafih her gün aynı güneşin gurup ve tulû ettiği, etrafımızda dönen kamerin, kevakinin aynı kamer ve kevakib, muntakat-ı burucun aynı buruc olduğu anlaşıldığı gündenberi bir sıhhat-ı fevkalâde ile küre-i arzın tahtında semada bulunan bilcümle nücumun tulû ve gurubu için bir halâ-yı mutlak lüzumu aşikâr oldu ve inanıldı (Ürani, sayfa 118)”.

”LE POINT FIXE DANS L'UNIVERS”

Le souvenir d' Uranie du voyage céleste dans lequel elle m'avait transporté, des vérités qu'elle m'avait fait pressentir, l'histoire de Spero de ses combats à la poursuite de l'absolu, son apparition,

son recit d'un autre monde, ne cessaient d'occuper ma pensée et de replacer perpétuellement devant mon esprit les memes problemes, en partie resolu, en partie voiles dans l'incertitude de nos sciences. Je sentais que graduellement je m'etais éleve dans la perception de la verite et que vraiment l'univers visible n'est qu'une apparence qu'il faut traverser pour parvenir à la realite.

Tout n'est qu'illusion dans le témoignage de nos sens. La terre n'est point ce qu'elle nous parait être, la nature n'est pas ce que nous croyons.

Dans l'univers physique lui -meme, où est le point fixe sur lequel la creation materielle est en equilibre ?

L'impression directe et naturelle donnee par l'observation de la nature est que nous habitons à la surface d'une terre solide, fixe au centre de l'univers. Il a fallu de longs siecles d'etudes et une audacieuse temerite d'esprit pour arriver a s'affranchir de cette impression naturel et à reconnaître que le monde où nous sommes est isole dans l'espace sans soutien d'aucune sorte, en mouvement rapide sur lui-meme et autour du soleil. Mais pour les siecles anterieurs à l'analyse scientifique pour les peuples primitifs, et encore aujourd'hui pour les trois quarts du genre humaine nous avons les pieds appuyes sur une terre solide, fixee à la base de l'univers, et dont les fondements s'etendre jusqu'à l'infini dans les profondeurs.

Du jour, cependant, où il fut reconnu que c'est le meme Soleil que se couche et se leve tours, que c'est la meme Lune, que ce sont les memes étoiles, les memes constellations qui tournent autour de nous, on fut par cela meme conduit à admettre, avec une incontestable certitude, qu'il y a au-dessous de la terre la place vide necessaire pour laisser passer tous les astres du firmament, depuis leur coucher Jusqu'à leur lever. (Uranie, pp. 233-235, Coll. Guillaume Ed. Figaro)."

Ahmet Rasim bu çevirisinde "mutlakiyet" yerine "mutlak" deseydi ve birinci ile üçüncü paragrafların çeviri ve türkçesi üzerinde biraz daha dursaydı daha fazla başarı sağlamış olurdu.

Bir iki yıl arayla çeviriye tekrar devam eden Ahmet Rasim, 1894 yılında küçük yazıları çevirmekle yetinir; bunlar arasında Flandre edebiyatından alınmış küçük örneklere de rastlarız :

GARBİN EŞ'AR-I RENGİNİNDE - Ahmet Rasim, Hazine-i Fünun, sayı 31, 1 Kânunsanı 1311/1894.

BİR MEKTUP - Ahmet Rasim, Fransızcadan mütercem, Hazine-i Fünun sayı 35, 1 Şubat 1311/1894.

MADAME ACKERMANN - Ahmet Rasim, Hazine-i Fünun (Bayram Nushası), sayı 39-40, 1 Mart 1311/1894. Madame Ackermann'ın hayatını anlatan bu yazı imzasızdır; lâkin derginin bir yıllık yazılarını toplayan fihristte Ahmet Rasim'in çevirileri arasında görülür.

EZHAR-I HAZAN - SON GÜL - Roudolphe'tan, Ahmet Rasim. Malûmat, sayı 1, 11 Mayıs 1311/1894.

FLANDRE EDEBİYATI NÜMUNELERİNDE :

- 1) Hediye - Mademoiselle Rozali Lovling'ten
- 2) Yazın Bir Pazar Günü - Mademoiselle Virjini Lovling'ten
- 3) Mehtten Lâhte - Monsieur Antonis'ten
- 4) Volkan - Dr. Aman Davs'tan
(Çeviren Ahmet Rasim, Malûmat, sayı 6, 3 Temmuz 1311/1894).
- 5) Flandre Edebiyatı içinde Monsieur Montani.
- 6) Menazır-ı Tabiiyyi Tasvirde Monsieur Montani.
Çeviren Ahmet Rasim, Malûmat sayı 8, 24 Temmuz 1311/1894.
- 7) Eyyam-ı Aşk Eyyam-ı Hicran - Madame Helen Labidot Suart'tan
(Ahmet Rasim, Malûmat, sayı 9, 3 Ağustos 1311/1894).

Ahmet Rasim 1895 yılında şu üç hikâye ve romanı çevirir :

KUŞÇAĞIZ - İkdâm, sayı 408, 1 Eylül 1311/1895. Bu hikâye için İkdâm Gazetesinde şöyle deniliyor: "Teşkilini tasavvur ettiğimiz mecmua-i hikâyat-ı müntehibenin ikincisi olmak üzere arkadaşlarımızdan Ahmed Rasim Bey ahîren (Revue Encyclopédique) 'te neşredilen gayetülgaye hissî ve lâtif bir hikâyeyi kendine mahsus o tarz-ı lâtif ve üslûb-i nazikte tercüme ederek (Colibri: Sinekkuşu) namını (Kuşçağız)'a bittebdil ithaf eyledi."

Aile içinde durmadan söylenen Colibri şarkısı ile ailenin sonradan hastalanan çocuğu arasındaki ilgiye dayanarak yazılan dokunaklı ve romantik bir hikâyedir.

İNKİSAR-I EMEL - Ahmet Rasim, İkdâm, sayı 421, 14 Eylül 1311/1895.

İKİ DAMLA GÖZYAŞI - Muharriri Ahmet Rasim, İstanbul Âlem Matbaası, Hazine-i Fünun tefrika ilâvesi, 1311/1895, 8 sayfa. Kapakta 'muharriri'

deniyorsa da okununca hikâyenin çeviri olduğu anlaşılıyor; fakat hangi dilden ve yazardan çevrildiği belirtilmiyor. Sevginin yuva kurmaya yetmediğini ve paranın da önemli olduğunu anlatan bir hikâyedir.

AHZAN-I AŞK - Monsieur Raynbah'tan, Ahmet Rasim, İkdâm, sayı 427, 20 Mayıs 1311/1895. Bu da Kuşçağız gibi İkdâm'ın seçme hikâyelerindedir.

SONATE Â KREUTZER- Tolstoy, mütercimi Ahmet Rasim, 14 Teşri-evvel 1312/1895 tarihinden itibaren İkdâm Gazetesinin 817-835. sayıları arasında 14 tefrika halinde yayınlanır. Bu roman çevirisi kitap halinde yayınlanmamıştır.

MATHILDE LAROCHE - Musavver Hikâye - Mütercimi Ahmet Rasim, İstanbul Tahir Bey Matbaası 1312/1895, Malûmat Kitabhanesi, çift sütun 148 sayfa. Bu roman önce Malûmat'ın tefrikası olarak çıkmıştır. Bu eserde, seviş-tikleri halde varlıksız oldukları için evlenmeyen iki gencin macerası vardır; bu gençler ayrılır ve ayrı evlilikler kurarlar; mutlu olamazlar; fakat birbirlerine mânen yardım ederler ve evliliklerini gölgelemeden yaşamayı kabul ederler.

1896 yılında Ahmet Rasim çeviriye fazla önem vermez görünür; bu yıl içinde kısa birkaç yazı çevirir.

DAİMA O - Manzum Tercüme - Madame Sarah Legrand, Leylâ Feride (Ahmet Rasim), Malûmat, sayı 116, 1 Kânunevvel 1313/1896.

DERLER Kİ ÜMİT OLMASA İNSAN YAŞAMAZMIŞ - Şiir - Madame Sarah Legrand, Leyla Feride (Ahmet Rasim), Malûmat, sayı 116, 1 Kânunevvel 1313/1896. Malûmat'ın kadınlara mahsus kısmında Leylâ Feride takma adıyla yazılar yazan Ahmet Rasim bu şiir için sayfa altına şu notu koymuştur. "Madame Sarah Legrand'ın İngilizceden Fransızcaya nakledilen ve tarafımızdan Türkçeye nakledilen şu eseri kâmil manzum ise de ben bir kısmını nesre, bir kısmını nazma tahvil ettim."

BEYHUDE ACIMIŞIM - Pierr Loti, Ahmet Rasim, Malûmat, sayı 118, 15 Kânunı 1313/1896.

Ahmet Rasim 1897 - 1906 arasında daha ziyade büyük türler tercih eder ve birkaç yazı hariç hikâye ile roman çevirisi yapar; bu devrenin çevirileri şunlardır :

KARPATES DAĞLARINDA - Carmen Sylva, Mütercimi, Ahmet Rasim, Dersaadet, İkdâm Matbaası 1314/1897, 52 sayfa. Bu uzun hikâye daha önce 7 Haziran - 11 Haziran 1896 arasında 433 üncü sayıdan başlayarak 5 tefrika halinde İkdâm Gazetesinde yayınlanır. Carmen Sylva takma adıyla Romanya Kraliçesi Pauline-Ottile Louise Elisabeth (1843-1916) yazılar yazmıştır. Hikâye Karpat dağlarında demir yolu yapımında çalışan bir Amerikalı ailenin hazin macerasını

anlatır; mühendis sert iklime dayanamayan çok sevdiği karısını kaybeder; ölümü istemesine rağmen küçük çocukları kendisini hayata bağlarlar; romantik muhayyile ve duygularla yazılan hikâyenin babanın çocukları ve köpeği ile kasabadan ayrılışını anlatan son iki paragrafını alıyoruz :

”—Clarisse, ölünceye kadar sana sadık kalacağım, diye hitabetti. Bu adamı kenar-ı makberde giryekünan görerek bir müddet güler yüzlerinde âsâr-ı keder gösteren birkaç vücudun rakibolduğu bir adam geçti. Arkada gûya matemine iştirak etmiş gibi köpeği başını eğmiş idi. Geçenler, baharın ruz-ı lâtifine bir perde-i siyah çeken o elem-i azimin aks-i tesirine uğradılar. Delorme, bir müddet sonra iki tıfl-ı matemzedesi beraberinde olduğu halde yeniden navahi-i meçhuleye doğru gidiyordu. Fakat oralarda işini bitirmiş, yalnız saadet ve bahtiyarisini kendi eliyle hâk-i ebediyete defnetmiş idi.” S. 52.

LA DAME AUX CAMELIAS -(Çeviren) Ahmet Rasim, İstanbul 1316/1899, Asır Matbaası, 28 sayfa. İç kapakta yayın tarihi 1312 olarak gösterilir. Hazine-i Fünun’un 2, 3 ve 4 üncü sayılarında tefrika edilir. Bu çeviri Alexandre Dumas Fils’in La Dame Aux Camelias adlı eserinin kahramanına dair bilgi veren küçük bir kitaptır.

MUZIKACI YANKO - KAMYONKA - Henryk Sienkiewicz, mütercimi Ahmet Rasim, İstanbul Kitaphane-i İslâm ve Askerî 1317/1900, 46 sayfa. Birinci hikâye Polonyalı yazarın Petit Jean le Musicien adlı hikâyesinden çevrilmiştir. Bu acıklı hikâyede müziğe çok hevesli bir çocuğun keman yüzünden başına gelenleri ve ölümünü okuruz. Kamyonka’da ise karısının kaybından sonra kendisini tamamen sanatına veren bir heykeltraşın ölen karısı tarafından hazırlanan tatlı ölümünü buluruz. Her iki hikâyede de sanatın hayatı aşan kudreti üzerinde durulur.

OHLAN KARISI - Fransa meşahir-i üdebasından Jean Richepin, mütercimi Ahmet Rasim, İstanbul Kitaphane-i İslâm ve Askerî 1318/1900, 38 sayfa.

Jean Richepin (1849-1926), Prusya-Fransa savaşlarına ait bu hikâyesinde Prusyalı bir asker karısının hem intikam alabilen katı yüreğini hem de anne tarafını belirtir.

BİR NEŞİDE-İ AŞK - Polonya meşahir-i üdebasından Henryk Sienkiewicz, mütercimi Ahmet Rasim. Kitap olarak basılmayan bu büyük hikâye 17 Teşrin-evvel 1318/1902 tarihinden itibaren Sabah Gazetesinde 4669-4683. sayılarında 15 tefrika halinde yayınlanmıştır.

İLK SEVGİ - Rus meşahir-i üdebasından İvan Tourgueniev, mütercimi Ahmet Rasim. Kitap olarak basılmayan bu büyük hikâye 9 Teşrinisani 1318/

1902 tarihinden itibaren 4692-4712. sayıları arasında 21 tefrika halinde Sabah Gazetesinde yayınlanmıştır. Bu çeviri rusçadan değil fransızcadan yapılmıştır. Hangi dilden olursa olsun önemli nokta Ahmet Rasim'in bu çevirisinde, terkipleri, arapça ve farsça kelimeleri azaltmış, yumuşamış bir dil bulmamızdır. Aşağıdaki parça bu konuda fikir verebilir.

Üç arkadaştan biri ilk sevgisini anlatmaya koyulur :

"O zaman altı yaşında idim. 1833 yazında idim. Moskova'da ebeveynimin yanında bulunuyordum. Kaloni beldesi suruna yakın bir sayfiye tutmuşlardı. Pederim hakkımda lâkaydane bir iltifat gösterir. Validem başka bir çocuğu olmadığı halde benimle az meşgul olurdu. Onu başka türlü düşünceler yoruyordu. O zaman henüz genç, gayette güzel olan pederim validemi saika-i menfaatla teziç etmiş idi, validem kendisinden on yaş kadar geçkin idi, Hayatı oldukça gamkinane geçiyor, daimi surette muztarip, kıskanç, hırçın bulunuyordu, fakat bu haller pederimin huzurunda asla vaki olamazdı. Andan pek ziyade korkardı. Pederime gelince etvar-ı baride ve muhterizane ile uzak bulunuyordu. Ben ömrümde bu derece zarifane ve nazikâne sükûn ve metanet sahibi adam görmedim.

Bu sayfiyede geçirdiğim ilk haftaları asla unutmuyacağım. Hava pek lâtif idi. Biz oraya Aya Nikolâ yortusuna tesadüf eden dokuz mayısta gelmiş idik....

Sayfiyemiz iki alçak köşkü müstemil idi. Soldaki köşk bir resimli kâğıt fabrikası ittihaz edilmişti.

Saçları fena taranmış, cılız, pis gömlekleli, yüzleri çehre-i ayyaş gibi şiş on kadar çocuğun tezgâhlara tazyik veren tahta kollar üzerinde nasıl sıçradıklarını, yalnız nahif vücutlarının sıkletiyile kâğıt üzerine ne suretle resim bastıklarını seyretmek için arada sırada bu fabrikaya giderdim.

Sağ taraftaki köşk gayr-i meskûn olup kiraya verilecek idi. Dokuz mayıstan üç hafta sonra idi ki bir gün bu köşkün pencere kanatları açıldı. Kadın simaları görüldü. Buraya bir familya yerleşmiş idi.

O gün validemin yemekte kilerciden yeni komşuların kim olduğunu tahkik ettiğini, prenses Zasekin namını işidince evelemerde oldukça ihtiramkârane :

— Ya ! Prens ha ...

Dedikten sonra derhal :

--İhtimal, parasız bir prenses olmalı. Sözü nü ilave ettiğini hatırlıyorum."

NEŞİDE-İ RUH - Nurettin Ferruh ve Ahmed Rasim, Mademoiselle Bashkirtseff ile Guy de Maupassant arasında teati kılanan mekâtib-i edibeyi muhtevidir. Konstantiniye, Tahir Bey Matbaası 1318/1902, 59 sayfa. Bir Kısmı Malûmat bir kısmı da İrtika Dergisinde tefrika edilmiştir.

Geniş sanat kültürüne sahip olan ve yirmi dört yaşında ölen Rus kızı Marie Bashkirtseff Paris'te resim tahsil ederken Maupassant'a mektup yazar ve cevap alır. Şaka, hiciv ve muziplik bulunan bu on bir mektupta her iki tarafın özelliklerine dokunan satırlara da rastlanır.

KAPTAN GİBSON - Jules Verne, mütercimi, Ahmet Rasim, İstanbul Mihran Matbaası 1320, 323 sayfa. Bu macera romanı daha önce 7 Kânunevvel 1318/1902 tarihinden itibaren ve 4720-4808. sayılar arasında 88 tefrika olarak Sabah Gazetesinde yayınlanmıştır.

MADAME HARDİBER - Daniel Lesueur, mütercimi, Ahmet Rasim, İstanbul, Mihran Matbaası 1321, 202 sayfa. Aynı roman 5 Mayıs 1319/1903 tarihinden itibaren 4869-4937. sayılar arasında 54 tefrika halinde Sabah Gazetesinde yayınlanmıştır. Daniel takma adını kullanan bu Fransız kadın yazarının asıl adı Jean Loiseau Lesueur (1860-1921)'dür.

ASYA KUMSALLARINDA - Sven Hedin, mütercimi, Ahmet Rasim, İstanbul, Mihran Matbaası 1322/1906, 324 sayfa. 1 Teşrinsani 1320/1904 tarihinden ve 5414 inci sayıdan itibaren doksandan fazla tefrika halinde Sabah Gazetesinde yayınlanmıştır. Ahmet Rasim bu çeviriyi 1865'te doğan İsveçli gezgin Sven Hedin'in "Dans Les Sables de l'Asie" (1903) isimli eserinden yapmıştır.

Ahmet Rasim, çevirdiği tarih, hikâye , roman, şiir, eleştiri gibi türler yanında okullar için ve halkın teknik tecessüslerine cevap verecek yazıları da zaman zaman çevirerek derlemiştir. Küçük Hıfzıssıha (Mütercimi Ahmet Rasim, İstanbul Karabet Matbaası 1309/1892), Fonograf (Çeviren Ahmet Rasim, İstanbul Matbaa-i K. Bağdatlıyan 1302/1886) bu çeşit eserlerdendir. Mektep ve Şafak dergilerinde yaptığı fenni çeviriler de yine halkın bilgisini arttırmak içindir.

Ahmet Rasim'in 1883-1906 yılları arasında yaptığı çevirileri bazı örnekler vererek topluca gözden geçirmiş bulunuyoruz. Bu değerli yazarımızın çevireceği eserleri seçerken başta gelen endişesi hiç şüphesiz sarayı gücendirmemek, san-

sürün eline düşmemekti. Nitekim bu çevirilerin hiçbiri devrin baskılı idare anlayışına tepki gösterecek nitelikte değildir. Küçük nesirler, şiirler ve hikâyeler duygu ve muhayyile alanında kalan romantik eserlerdir; romanlar ise aile ve fert çevresinden uzağa gitmeyen psikolojik araştırmalar ya da macera ve seyahatlarla zaten içinde yaşanan toplum hayatından kaçan eserlerdir; sanata dair olanlar için de aynı görüş belirtilebilir; devrin siyasî anlayışına aykırı bir tutumu göstermeğe en müsait olan tarih çevirileri de hikâye ve anekdot çerçevesinden çıkmazlar.

II. Abdülhamit devrinde hayatını kalemiyle kazanmak zorunda kalan, kendi yazılarından da anlaşıldığına göre sansürün sillesini hissetmiş bir yazarın bu endişesini normal kabul etmek lâzımdır. Ahmet Rasim'in aynı devir içinde kalan telif eserlerinde de bu endişeyi görmek mümkündür. Her hangi bir siyasî düşünce veya olay karşısında dikilmek yerine halkın yetişmesini ön plâna alan, gazete ve dergileri birer okul kabul eden Ahmet Rasim, haykıran yazar olmak yerine çalışan yazar olmayı tercih etmiş görünmektedir. Aslında bu bir görünüş değil bir gerçektir.